THE SYMBOLISM OF FIRE IN THE ROMANIAN SAYING

Doina Vîrva (Macarie)

PhD Student, "Babeş-Bolyai" University of Cluj-Napoca

Abstract: The study refers to the significances and functions of the term "fire" and the meanings that it gets in structures of the Romanian saying.

In the introduction the term "fire" is defined by establishing its etymology. The significations of fire present a few lingvistical aspects, discovered by specialists like Lazăr Şăineanu, in his work: "Universal Dictionary of Romanian Language" where some phrases and expressions are introduced with different meanings, in order to extract the polysemanticism of this term.

Also, ways of approaching the symbolism of fire are presented and lingvistical structures associated to them, emphasizing the Romanian saying. After defining and establishing the origin of the sayings the author describes the themes of the fire by giving examples from the book "Romanians Sayings from Romania, Basarabia, Bucovina, Hungary, Istria and Macedonia" by Iuliu A. Zanne.

In conclusion, the study approaches the themes of fire and semantic fields this term contains in the structure of the Romanian saying.

Keywords: origin of the sayings, significances and functions, symbolism of fire, lingvistical aspects, polysemanticism

Introducere

Actualitatea studierii proverbelor româneşti din perspectivă lexicologică îşi găseşte justificarea în dorinţa de a descoperi elemente care pot contribui la conturarea şi lărgirea sferei de cercetare asupra acestei specii apreciate atât de folcloriști, cât și de lingviști. Studiile actuale au condus la o serie de teorii despre proverbe, din perspective diferite: morfologică, sintactică, semantică, lexicală. Sub aspect lexical, proverbul implică o

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, ISBN: 978-606-8624-03-7

BDD-V4045 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 16:58:53 UTC)

multitudine de câmpuri, numite de către cercetători macrocontexte şi microcontexte[1] sau etnocâmpuri[2].

Definiţii ale proverbului

Problemele de terminologie şi încercările de a defini proverbul dezvăluie diferenţele făcute de I. C. Chiţimia în lucrarea *Folclorişti şi folcloristică românească,* între „Paremiologie = ştiinţa despre proverbe şi Paremiografie = activitatea de culegere a proverbelor”[3]. Se ajunge la concluzia că este imposibilă o formulare a definiţiei proverbului, deoarece această specie intră în foarte multe domenii de cercetare, cum sunt: antropologia culturală, istoria culturii, filologia, istoria literară, lingvistica etc. „Multitudinea de aspecte pe care o prezintă proverbul, ca şi numeroasele semne de întrebare pe care le ridică încă investigarea sa ne-au făcut să ne dăm seama că fără clarificarea prealabilă a unor probleme legate de toate domeniile este aproape imposibil să se elaboreze cu minim succes un material atât de bogat şi plurivalent.”[4]. În prefaţa primului volum de proverbe, Iuliu A. Zanne încearcă, la rândul său, o definire a proverbului. Este necesară precizarea faptului că o definiţie completă a proverbului nu a fost formulată nici până în prezent. O astfel de încercare este oferită şi de Cezar Tabarcea: „Proverbul este un enunţ lingvistic cu o structură logico-semantică care întrerupe discursul în care este înglobat, pentru a se referi metaforic la o situaţie care determină enunţarea acestuia la un segment al discursului”[5]. Elena Slave, în lucrarea *Probleme de lingvistică generală,* propune, la rândul său, o definiţie unilaterală: „Proverbul e o combinare sintactică al cărei nivel simplu e propoziţia şi ale cărei elemente sunt folosite într-o accepţie specială, cu valoare de ansamblu simbolic.”[6] Având în vedere numărul restrâns de proverbe pe care le analizează autoarea (aproximativ 135), concluziile ei nu pot fi generalizate asupra întregului, deoarece există proverbe alcătuite din două propoziţii sau enunţuri, după cum există şi un număr mai mare sau mai mic de cuvinte, în funcţie de mesajul pe care acesta îl transmite sau de cum s-a păstrat el în memoria colectivă. Aşadar, în definirea proverbului intervin foarte mulţi factori şi condiţii, ceea ce ar putea genera o constatare asupra diferenţelor sau similitudinilor în ceea ce priveşte definirea proverbului.

[1]Pavel Ruxăndoiu, *apud* Constantin Negreanu, *Structura proverbului românesc,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983 pp. 37-38
[2] *Constantin Negreanu, Op. cit., pag. 9*
[3] *Ibidem, pag. 16*
[4] *Cezar Tabarcea, Poetica proverbului, Editura Minerva, Bucureşti, 1982, pag. 10*
[5] *Ibidem, pag. 84*
[6] Elena Slave, *Probleme de lingvistică generală,* Editura Academiei, Bucureşti,1967, pag. 174

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureş, ISBN: 978-606-8624-03-7

BDD-V4045 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 16:58:53 UTC)

Modalităţi de abordare a proverbelor

Abordarea stilistică a proverbelor, făcută de Constantin Negreanu relevă faptul că unele procedee artistice sunt întâlnite sporadic în corpul proverbelor. Un exemplu în acest sens este hiperbola. Alte figuri de stil sau tropi, precum comparaţia, repetiţia sau metafora au o frecvenţă mai mare în unităţile lexicale din care sunt compuse proverbele. Folosirea simetriei are drept consecinţă paremiologică obţinerea de proverbe asociative, de tipul ,,Românul tace şi face", proverbe opoziţionale, de exemplu „Să bei vinul, dar el să nu te bea". De asemenea, apar proverbe în care sunt elidate părţi de propoziţie, de exemplu: atribut + subiect + predicat „Fiecare grăunte are făină, dar ( ) ( ) ( ) şi tărâţe"[7], parantezele înlocuind părţile de propoziţie elidate. Acelaşi autor aduce în discuţie noţiunea de „proverb ca metaforă" sau „metaforă-proverb": „în timp ce metafora, în general, trimite direct către un număr mare de interpretări particulare, proverbul ca metaforă poate ajunge şi el la astfel de interpretări, dar numai prin intermediul unei etape de extragere a generalului din semnificaţia sa, etapă analogă identificării mărcilor semantice sistemice ale unui element lexical"[8]. Această problematică va fi dezvoltată de către Constantin Negreanu, cu exemple ilustrative, care să-i justifice afirmaţia, iar concluzia la care ajunge este că „proverbul nu este o metaforă ca figură lingvistică, ci el devine metaforă în momentul enunţării, adică într-un context lingvistic: vom numi metafora specială pe care o închide proverbul „metaforă deictică"[9], bazându-se în introducerea termenului pe o definiţie aproximativă asupra proverbului dată de Aelius Donatus, în sec. IV, e.n., folosită şi de către Erasmus, Cezar Tabarcea afirmând că acomodarea în timp poate fi considerată ca o „circumscriere a condiţiilor enunţării, deci ca un „deixis"[10]. Conceptul de „metaforă deictică" este dezvoltat de acelaşi autor prin oferirea unor exemplificări menite să confirme teoriile abordate anterior.

Elementele de prozodie, cum este rima, intervin semnificativ în structura proverbelor. De exemplu, rima alcătuită din cuvinte diferite din punct de vedere morfologic: substantiv şi verb, întâlnită în proverbul: „Şi de foc şi de apă / Binele pe om îl scapă" – „apă" şi „scapă" sau pronume-adverb: „Ca acasă la tine / Nu-i nicăieri bine" - „la tine" şi „bine" etc.

Culegeri de proverbe. Culegători

[7] *Constantin Negreanu, Op. cit., pag.184*
[8] Cezar Tabarcea, *Op. cit.*, pag. 33
[9] *Ibidem, pag. 35*
[10] *Ibidem, pag. 42*

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, ISBN: 978-606-8624-03-7

BDD-V4045 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 16:58:53 UTC)

Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia, volumele I-X ale culegătorului Iuliu A. Zanne cuprind un număr imens de proverbe, zicători şi expresii, aproximativ 20.940 de unităţi paremiologice, adunate dintr-un teritoriu geografic şi cultural întins, aşa cum apare încă din titlu. Această lucrare monumentală atât prin dimensiune, cât şi prin structură, reprezintă o modalitate de recuperare a unui tezaur cultural. În demersul său, Iuliu A. Zanne foloseşte culegerile anterioare ale lui Anton Pann sau Iordache Golescu, fapt specificat de culegător la sfârşitul fiecărui proverb. Aceste culegeri sunt completate prin cercetări proprii, pe care le va nota în lucrare prin semne convenţionale. Astfel, apar notaţii pentru proverbe folosite doar de literaţi, proverbe traduse din cele străine, pe care autorul le încadrează în categoria „dubioase", proverbe cunoscute personal de către autor, proverbe populare, numite „sătesci". Bibliografia pe care Iuliu A. Zanne o foloseşte în întocmirea acestui material este precizată la începutul volumelor. De exemplu, volumul al treilea, conţine un număr de 288 de autori citaţi şi aproximativ 300 de corespondenţi pentru proverbele româneşti.

În organizarea materialului, Iuliu A. Zanne face o încadrare tematică, pe care o ordonează alfabetic, la fel procedând şi cu unităţile paremiologice cuprinse în fiecare temă. Un minus pe care îl constată Cezar Tabarcea în alcătuirea acestei culegeri este faptul că Iuliu A. Zanne adună, împreună cu proverbele, şi alte specii, cum sunt zicătorile, expresiile sau locuţiunile, adică „tot ceea ce este scurt", iar în opinia lui Cezar Tabarcea, diversitatea materialului schimbă circumscrierea noţiunii de proverb şi generează confuzii. Observaţia este îndreptăţită, însă informaţiile deţinute de culegător în momentul adunării materialului nu îi permiteau acestuia o structurare mai clară. De altfel, opiniile în ceea ce priveşte separarea proverbului de zicătoare nu au ajuns încă la un consens. Ulterior apariţiei celor zece volume, s-au întreprins cercetări în care s-au stabilit reguli de valorizare şi de separare a proverbelor de celelalte specii, după criterii argumentate de cercetători.

Tematica focului în proverbe

Etimologic, termenul „foc" s-a format din latinescul „focus", care înseamnă „vatră", deoarece romanii îl preferau în locul termenului „ignis". În tradiţia românească, termenul este înlocuit cu „vatră" sau „lumină", deoarece „ignis" însemna incendiu. Explicaţia noţiunii de foc, pe care o oferă lingvistul şi filologul german Max Müller este ilustrativă: „Omul era mai ales impresionat de mişcările rapide ale focului şi astfel el a fost

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, ISBN: 978-606-8624-03-7

BDD-V4045 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 16:58:53 UTC)

numit „viul", „ag-ilul" , ag-nis, ig-nis".[11] Conform *Dicţionarului Explicativ al Limbii Române*, cuvântul foc are sensuri multiple, cum ar fi: „Ardere violentă cu flacără şi cu dezvoltare de căldură; materie în curs de ardere etc."[12], fără a se lua în considerare polisemantismul termenului.

Lazăr Şăineanu, în lucrarea *Dicţionar universal al limbei române*, oferă definiţii fiecărui sens al cuvântului „foc". Astfel, el denumeşte focul prin: „căldură luminoasă, însoţită adesea de flăcări, care se dezvoltă prin combustiunea corpurilor". Acelaşi autor foloseşte sintagma „focuri nestinse" pentru „emanaţiuni de gaze printre crăpăturile straturilor şi stâncilor din regiunile petrolifere". Altor sensuri ale aceluiaşi cuvânt, Şăineanu le atribuie sinonimul de „materii în combustiune". Identifică, de asemenea, mai multe tipuri de foc: „ foc din lemne", „din cărbuni" etc. Al treilea sens consemnat este cel de „incendiu", pe care îl defineşte în stil propriu: „focul cel mare din Bucureşti". Celui de-al patrulea sens, şi anume „a trage cu arma" sau „descărcătura unei puşti", Şăineanu îi aduce o explicaţie în aceeaşi manieră: „a tras două focuri". Puşca, pistolul, carabina sunt denumite arme de foc. „Focul de artificii", astăzi destul de frecvent întâlnit, după Şăineanu este „produs la serbări publice din preparaţiuni speciale şi prezentând imagini de forme şi de colori variate". Alt sens, mai puţin folosit în vorbirea curentă este „lustru", definit prin „focul pietrelor preţioase". Sensuri figurate ale termenului sunt „ardoare" sau „vioiciune", iar ca exemplu, autorul oferă expresiile: „în focul povestirii", „în focul tinereţii" etc. Un alt sens figurat îl defineşte „mâhnire adâncă", „necaz", la care adaugă expresia: „i-am spus tot focul". De asemenea, „pacoste" este asociată cu expresia: „ce foc pe Ionică!".

După acelaşi autor, focul apare în construcţia de locuţiuni. De exemplu, adverbul „foarte" are o formă lingvistică: „s-a supărat foc" sau „urâtă foc", „foc de urâtă", dacă folosim cuvântul în locuţiuni adjectivale. Locuţiunii verbale sau expresiei „a se face foc şi pară" cu forma regională „foc şi pârjol", Şăineanu îi oferă o altă expresie sinonimă: „a se aprinde de mânie". Pentru noţiunea de „foc sacru", autorul apelează la mitologie, pentru a oferi explicaţia: „vocaţiune sau geniu imagine luată din cultul Vestei"[13].

---

[11] *Max Müller, Origine et développement de la religion: etudiés à la lumière des religions de l'Inde: leçons faites à Westminster Abbey, tr. J. Darmestier, 1879, pag. 190, apud Gaston Bachelard, Psihanaliza focului, Editura Univers, Bucureşti, 1989, pag. 51*

[12] *Dicţionar explicativ al limbii române, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Editura Univers enciclopedic, Bucureşti, 2012, pag. 403*

[13] *Lazăr Şăineanu, Dicţionar universal al limbei române, ediţia a VI –a, 1929, apud „http: // dexonline. ro /definitie /foc"*

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureş, ISBN: 978-606-8624-03-7

BDD-V4045 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 16:58:53 UTC)

Focul este o temă bine reprezentată în paremiologia românească, el integrându-se altor etnocâmpuri.[14] Cunoaşterea personală a focului, spune Bachelard, este strict legată de neascultare. De aici imperativul: „Nu te juca cu focul, că te arzi!", iar sensul figurat al acestui proverb extinde aria de semnificaţii până la generalizare. Astfel, obţinem proverbe care se referă la foc, cu sens evident conotativ, în câmpul lexical al casei, gospodăriei, instrumentul cu care omul societăţii tradiţionale aprindea focul: „Cât ai da în amnar."[15], care are sensul de agilitate, uneori, de hărnicie. Acest obiect mai poate să evidenţieze şi sărăcia: „A rămâne fără amnar."[16] Focul contribuie la evidenţierea unor însuşiri: „Parcă-i fert într-o căldare."[17] se spune despre un om umilit, ruşinat. Pentru anumite aspecte negative ale vieţii se foloseşte următoarea zicătoare: „A căde din căldare în foc"[18] sau „A căde din ciaun în foc", aceasta exprimând o situaţie ieşită de sub control. Intrigile pricinuite de invidii sau din sentimente ascunse pot fi exprimate paremiologic prin: „Mi-o pus foc la casă."[19] sau „Mi-o pus foc la uşă."[20] Zicătorile care exprimă precauţia folosesc elemente din paradigma focului: „A aprinde lumânarea înainte de a se face noptea".[21] Despre omul risipitor se spune că „Îşi aprinde lumânarea d-amândoue căpetăile".[22] Virtuţile oamenilor incapabili de a-şi valorifica potenţialul propriu în interes personal sunt exprimate paremiologic prin: „Lumânarea luminează casa, numai pe sine nu se luminează".[23] Soba, un alt element din paradigma lexicală a focului apare în zicători care exprimă incompetenţa sau naivitatea: „A trăi cu capu-n sobă".[24] Acelaşi element poate să exprime şi diferenţele de clasă socială: „Şi nespălaţii se-ncălzesc la soba albă". Vatra este un alt element din paradigma focului, prin care se poate exprima un destin asumat cu demnitate: „Vatra mea, palatul meu", în schimb pot apărea proverbe care folosesc vatra focului pentru a exprima neajunsurile: „Nu-i arde nici focu-n vatră."[25] sau „N-are nici tăciune în vatră"[26], sau mai umoristic: „Nici focu-n vatră nu-ţi arde, nici mămăliga nu-ţi

[14] *Terminologia folosită de Constantin Negreanu, apud Op.cit., pag. 9*
[15] Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia* vol. III, Editura Scara, Bucureşti, 2003, pag. 3
[16] *Ibidem, pag. 3*
[17] *Ibidem, pag. 52*
[18] *Ibidem, pag. 52*
[19] *Ibidem, pag. 85*
[20] *Ibidem, pag. 423*
[21] *Ibidem, pag. 213*
[22] *Ibidem*
[23] *Ibidem*
[24] *Ibidem, pag. 374*
[25] *Ibidem, pag. 429*
[26] *Ibidem*

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, ISBN: 978-606-8624-03-7

BDD-V4045 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 16:58:53 UTC)

fierbe."[27] Despre un om care îşi etalează virtuţi inexistente se spune: „E un om purtat de pe vatră pe cuptor".[28] De asemenea, focul poate intra în alte etnocâmpuri, aparţinând altor teme, cum ar fi iubirea, ura, dorul sau alte sentimente.

Concluzii

Originea proverbelor nu poate fi stabilită cu exactitate, însă cele mai vechi culegeri de folclor sunt cele care conţin proverbe. Proverbul este identificat încă din Antichitate şi apare consemnat în scrierile religioase. Descoperirea tăbliţelor de lut atestă faptul că proverbele au fost anterioare tipăririi Bibliei.

Au existat, de-a lungul timpului, preocupări în ceea ce priveşte definirea proverbului, însă ă definiţie clară şi completă nu există până în prezent, dat fiind faptul că proverbul ocupă mai multe domenii de cercetare: sociologic, antropologic, etnologic, lingvistic etc. Cu ajutorul proverbelor este posibilă reconstituirea nivelului de mentalitate existent într-o epocă istorică.

Ca orice creaţie folclorică, şi proverbul a suferit, în timp, uşoare modificări, deşi din punct de vedere structural, are foarte puţine variaţii lexicale, existând, cel mai adesea, în structuri sintactice bine definite, doar din punct de vedere semasiologic, se poate vorbi despre un polisemantism în structura lor.

Se constată o dificultate în încadrarea unui proverb într-una dintre teme, deoarece sensul cuvintelor din structura unui proverb este, de cele mai multe ori, figurat, aşa încât un proverb poate fi încadrat în mai multe etnocâmpuri. În proverbe apare conturată ideea specificului naţional şi a conceptelor fundamentale ale vieţii poporului român, de asemenea, problematica proverbului ca expresie a concepţiei despre lume, din care rezultă faptul că aceste structuri, aparent fără însemnătate, contribuie la cunoaşterea vieţii şi mentalităţii unui popor.

Bibliografie

1. ***Dicţionar explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2012

2. BACHELARD, Gaston, *Psihanaliza focului,* Editura Univers, Bucureşti, 1989

[27] *Ibidem*
[28] *Ibidem*

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureş, ISBN: 978-606-8624-03-7

BDD-V4045 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 16:58:53 UTC)

3. NEGREANU, Constantin, *Structura proverbelor româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983

4. RUXĂNDOIU, Pavel, *Studii de poetică şi stilistică,* EPL, Bucureşti, 1966

5. SLAVE, Elena, *Probleme de lingvistică generală,* V, Editura Academiei, Bucureşti, 1967

6. ŞĂINEANU, Lazăr, *Dicţionar universal al limbei române*, ediţia a VI-a, 1929

7. ŞĂINEANU, Lazăr, *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, Timişoara, Editura de Vest, 1999

8. TABARCEA, Cezar, *Poetica proverbului*, Bucureşti, Editura Minerva, 1982

9. ZANNE, Iuliu A., *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia* vol. I - X, Ediția G. C. P, București, Editura Scara, 2003

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, ISBN: 978-606-8624-03-7

BDD-V4045 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 16:58:53 UTC)